

Mirtalıbova Röya Mirtaleh qızı,

Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti
Daşınmaz Əmlakın Dövlət Kadastrı və Reyestri publik hüquqi şəxsin 1 saylı Bakı Ərazi
İdarəsinin hüquq məsləhətçisi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının magistrantı
Ünvan: Bakı şəhəri, Əliyev küçəsi, 13
E-mail: roya.mirtalibova@gmail.com

UOT 342.7

DOI: 10.30546/2218-9130.02.352.2024.41

VALİDEYN HİMAYƏSİNDƏN MƏHRUM OLMUŞ UŞAQLARIN HÜQUQİ STATUSUNUN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: sosial müdafiə, təminat, qəyyum-
luq, müəssisə, aliment, güzəşt, əmək, mənafe,
himayəçi, müavinət, dövlət, təhsil, valideyn.

Ключевые слова: социальная защита,
обеспечение, попечительство, предприятие,
алименты, пособие, труд, проценты, опекун,
пособие, государство, образование, роди-
тель.

Keywords: social protection, security, guar-
dianship, enterprise, alimony, allowance, labor,
interest, guardian, benefit, state, education, pa-
rent.

Hər bir vətəndaşın layiqli həyat səviy-
lərinin təmin olunması Azərbaycan
dövlətinin qarşısında duran ən ümdə konstitu-
tion məqsəddir. Bu məqsədə nail olunmasında
mühüm yeri əhalinin sosial qayğıya, spesifik
hüquqi tənzimlənməyə ehtiyacı olan təbəqələri
təşkil edir ki, belə təbəqələrin bir qismini fizi-

ki, psixoloji, bioloji xüsusiyyətlərinə görə uşaqlar təşkil edir. Dövlət uşaqların, xüsusilə onların arasında da ən həssas kateqoriya qruplarının hüquqi statusunu effektiv hüquq normaları ilə nizama salır, hər bir uşaq üçün fərdi inkişaf planı hazırlayır, valideyn qayğısından məhrum olmuş uşaqların ailə mühitində böyüməsi üçün normativlər müəyyən edir. Əgər uşaq öz ailəsi və ya ailə mühiti ilə yenidən birləşə bilmirsə, müvafiq dövlət təşkilatları tərəfindən mümkün olan qayğı formaları araşdırılır və müəyyən olunur. Beləliklə, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar da daxil olmaqla, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların hüquqi statusunun effektiv və işlək hüquq normaları ilə nizama salınması dövlətin qanunvericilik, bu normaların realizasiyasını təmin etmək, müvafiq orqan və qurumlar timsalında vəzifəli şəxslərin müvafiq sahədə səlahiyyətlərini düzgün yerinə yetirməsini təmin etmək, sözügedən sahədə təkmil nəticələrə nail olunmasına yönəlmiş müxtəlif proqramların, layihələrin hazırlanması dövlətin icra, hüquq pozuntularından mühafizə

və müdafiə funksiyalarının yerinə gətirilməsi isə məhkəmə hakimiyyət qolunun vəzifəsi olmaqla bu sahədə beynəlxalq normativlərin tələblərinə cavab verən, uşaqlar üçün tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olan ailə və cəmiyyət modelinin qurulmasına istiqamətlənmişdir. Məqalədə valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqi statusunun normativ nizama salınmasında dövlət hakimiyyətinin hər 3 qolunun funksional əhəmiyyəti və rolu əhatə olunmaqla belə nizamasalmanın müxtəlif aspektlərinə toxunulmuşdur.

1. Hüquqi-sosial institut qismində valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar, onların dairəsi

Hüquq cəmiyyətdə mövcud olan ən mühüm ictimai münasibətləri tənzimləmək üçün sosial və ya dövlət institutları tərəfindən yaradılmış və tətbiq edilən qaydalar toplusudur. Bu mənada hüquqi-sosial vəziyyətinə görə digər şəxslərdən seçilən və xüsusi nizamasalma normativlərinə ehtiyac duyulan şəxslər (xüsusilə uşaqlar) dairəsinin də həmin qaydalar toplusunun tənzimləmə sferasına daxil olduğunu nəzərə alsaq, hüququn bu sahədə spesifik əhəmiyyətini anlamamaq mümkün deyil. Ümumən belə uşaqların psixi və fiziki inkişaf xüsusiyyətləri, həyat təcrübələrinin yoxluğu, müəyyən dərəcədə digər şəxslərdən asılı olması, hüquq və qanuni mənafeələrinin müdafiəsi üçün müvafiq orqanlara hər zaman müstəqil müraciət edə bilməməsi, ümumilikdə uşaq hüquqlarının spesifikliyi problemə dərinlən və fərqli formada yanaşmanı tələb edir [6, s. 189]. Sağlamlıq imkanları məhdud, valideynlərindən birini və ya hər ikisini itirmiş, valideyn himayəsindən məhrum olmuş, əqli və fiziki qüsuru olan bu cür uşaqların hüquqi statusu və müdafiə mexanizmləri milli və dini mənsubiyyətindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən asılı olmayaraq tibbi, sosial reabilitasiyasının aparılması, onların cəmiyyətə inteqrasiyasının təmin edilməsi məhz dövlət səviyyəsində qanunvericiliklə tənzimlənir.

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqi statusu, tərbiyə məsələləri mövzusu öz aktuallığını daim qoruyub saxlamağına və dövlət səviyyəsində görülən zəruri tədbirlərə baxmayaraq, bu sahədə boşluqlara, çatışmazlıqlara, eləcə də nəzəri və praktiki problemlərə kifayət qədər rast gəlinir [16, s. 230]. Əsasən də ziddiyyətli, mürəkkəb və çoxamilli proses olan tərbiyə amilinə xüsusi diqqət yetirilməlidir [11, s. 64].

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən internat müəssisələrində valideynini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sayı müxtəlif illərdə müxtəlif olmuşdur [2]. Son zamanlar onların sayının artması müxtəlif siyasi, iqtisadi, sosial amillər, ailə məfhumunun mənəvi dəyəri və ictimai nüfuzunun azalması, ailədə baş qaldıran maddi və qeyri-maddi problemlər, nikahdankənar münasibətlərin çoxalması kimi səbəblərlə izah oluna bilər [4, s. 410].

Dövlətdaxili səviyyədə valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqi statusu ümumi qaydada Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Ailə Məcəlləsi və Mülki Prosesual Məcəlləsi ilə, statusun ayrı-ayrı aspektləri isə müxtəlif aktlarla tənzimlənir ki, belə qanunvericilik aktlarına mühüm əhəmiyyət kəsb edən «Uşaq hüquqları haqqında» 19 may 1998-ci il tarixli, «Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında» 22 iyun 1999-cu il tarixli, «Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında» 9 avqust 2005-ci il tarixli, «Sosial müavinətlər haqqında» 7 fevral 2006-cı il tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunları aiddir və bu kimi aktlar sözügedən məsələyə dövlətin xüsusi münasibətinin, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların daha güclü qayğı ilə əhatə edilməsi üçün normativ bazanın təkmilləşdirilməsi yolunda dövlətin mütəmadi

səylərinin göstəricisidir. Qeyd edək ki, mütərəqqi normativ tənzimləmə üçün bəşəriyyətin əldə etdiyi biliklər sisteminin, ictimai-tarixi təcrübənin mənimsənilməsi, real münasibətlərin dərk edilməsi tələb olunur [5, s. 75].

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqi statusunun araşdırılması ilk növbədə həmin şəxslərin dairəsinin müəyyən edilməsində ifadə olunur ki, bu dairə «Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında» Qanunun “Əsas anlayışlar” adlanan 1-ci maddəsində əks olunmuşdur. Qeyd edək ki, sözügedən dairənin qanunvericilik səviyyəsində dəqiq müəyyən edilmiş olması mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb etməklə bu sahədə yarana biləcək hüquqi kolliziya və boşluqların aradan qaldırılması, hüquqi-sosial tənzimlənmədə qeyri-müəyyənliklərin ortaya çıxmasının və ümumən cəmiyyətdə uşaqlara göstərilən diqqət və qayğının artırılmasında mümkün neqativ halların qarşısının alınması üçün olduqca önəmlidir. Qeyd olunan maddəyə əsasən valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar dairəsinə daxildir:

- hər iki valideyni məlum olmayan;
- hər iki valideyni valideynlik hüquqlarından məhrum edilən və ya valideynlik hüquqları məhdudlaşdırılan;
- hər iki valideyni xəbərsiz itkin düşmüş, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan (fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırılan) hesab edilən, ölmüş elan edilən;
- hər iki valideyni cəzaçəkmə müəssisələrində cəzasını çəkən;
- hər iki valideyni uşaqlarının tərbiyə edilməsindən və ya onların hüquq və mənafelərinin müdafiəsindən imtina edən;
- hər iki valideyni uşaqlarını uşaqlar üçün sosial xidmət müəssisələrindən götürməkdən imtina edən;
- qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada digər hallarda valideyn himayəsindən məhrum hesab edilən 18 yaşınadək şəxslər;

- bir valideyni vəfat etmiş və o biri valideyni orqanizmin funksiyalarının 61-100 faiz pozulmasına görə əlilliyi müəyyən edilmiş şəxs olan 18 yaşınadək şəxslər.

Bundan əlavə, qanunverici bu dairəni bir qədər də genişləndirərək bildirir ki, valideynlərini itirmiş, habelə valideyn himayəsindən məhrum olmuş ali, orta ixtisas və peşə təhsili müəssisələrində və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi elmi təşkilatın magistratura səviyyəsində əyani formada təhsil alan 23 yaşınadək olan şəxslər valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların arasından olan şəxslərdir [14].

2. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqi-sosial müdafiəsi və tərbiyəsi üzrə dövlət təminatı, onun səciyyəvi xüsusiyyət və prinsipləri

Qeyd edək ki, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi üzrə dövlət təminatının məzmununun, tədbirlərin müəyyən edilməsi, həmin təminatın verilməsi və həyata keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər hüquqi nizamasalmanın 2 aspektini özündə ehtiva edir:

Maddi kontekstdə – ictimai həyatın müxtəlif sferalarında dövlətin maddi təminat vasitələrini, sosial yardımlar, müavinətlər, aliment, təqaüd, maddi güzəştlər, yaşayış yeri, əmək fəaliyyəti ilə təmin olunma, tibbi xidmətlər və digər maddi xarakterli təminat tədbirlərini əhatə edir. Bu tədbirlər təhsil, tibb, əmlak, əmək və digər sahələrdə tətbiq olunmaqla həmin uşaqların həyat və fəaliyyətinin bütün tərəflərini özündə əks etdirir. Maddi kontekstdə təminatlar özü də 2 qrupa ayrılır:

Bilavasitə maddi xarakterli təminatlar – maddi ehtiyacların ödənilməsi məqsədilə dövlət büdcəsi hesabına göstərilən yardımları, təqaüdləri, sosial müavinətləri, dövlət tərəfindən qarşılanan ödənişləri əhatə edir. Ümumi qaydada “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunun 13-

cü maddəsində müəyyən edilmişdir ki, hər bir uşağın Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş minimum dolanacaq xərclərindən az olmayan maddi təminat almaq hüququ vardır. Bu müddəə digər qanunvericilik sənədlərində öz təsbitini daha konkret və mütərəqqi formada tapmışdır. Məsələn, «Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında» Qanunun 5-ci maddəsinə əsasən valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar, habelə onların arasından olan şəxslər dövlət, bələdiyyə və özəl ali, orta ixtisas və peşə təhsili müəssisələrində və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi elmi təşkilatın magistratura səviyyəsində ödənişli əsaslarla təhsil aldıkları müddətdə təhsil haqqı dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilir [14].

Dolayı maddi xarakterli təminatlar – pul öhdəlikləri ilə bağlı olmayan, əsasən sosial həyatın müxtəlif aspektlərini əhatə edən və uşağın müstəqil sosial fərd kimi cəmiyyətdə yerinin müəyyən edilməsi və ictimai-sosial adaptasiyasına xidmət etmək məqsədi daşıyan mühüm təminatlar qrupudur. Məsələn, «Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında» Qanunun 7-ci maddəsinə əsasən əvvəllər mənzil sahəsi olmayan valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar, habelə qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqlar bütün tiptən olan təhsil müəssisələrini bitirməyə, əhaliyə müvafiq sosial xidmətlər göstərən müəssisələrdən və Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələri Sırasından buraxılmağa, cəzaçəkmə müəssisəsindən azad olunmağa üç ay qalmış müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən qanunvericiliklə müəyyən olunmuş sosial normalardan az olmayan yaşayış yeri ilə növbədənəknar təmin olunurlar [14]. Həmçinin “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunun 20-ci maddəsinə əsasən hər bir uşağın mənzil hüququ

vardır. Uşaqların yaşadıkları mənzil sahəsinə ailənin digər üzvləri ilə bərabər hüquqları vardır. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar tərbiyə olunmaq üçün dövlət uşaq müəssisəsinə, qohumlarına və ya qəyyumlara (himayəçilərə) verildikdə əvvəl yaşamış olduqları mənzilə hüquqlarını saxlayırlar. Bu mənzilə köçmək mümkün olmadıqda həmin uşaqlar, habelə əvvəllər mənzil sahəsi olmayan valideyn himayəsindən məhrum uşaqlar mənzillə növbədənəknar təmin edilməlidirlər. Həmin mənzillərlə əlaqədar müqavilələrin bağlanması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq həyata keçirilir. Sosial müdafiəyə ehtiyacı olan aztəminatlı gənclərə aid olan uşaqlara Azərbaycan Respublikasının Mənzil Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada sosial kirayə müqaviləsi əsasında yaşayış sahələri verilir [12].

Qeyri-maddi kontekstdə – valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlara dövlət büdcəsi, dövlət və qeyri-dövlət fondları, qrantlar və qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər mənbələr hesabına maliyyələşən mükəmməl proqramlar əsasında sağlam həyat tərzinin, mehriban insan mühitinin aşılması, uşaq kollektivində, eləcə də böyüklərlə qarşılıqlı əlaqənin, əməkdaşlıq və birlik münasibətlərinin formalaşması, uşaqlarda mənəvi bərc, hörmət, vətənpərvərlik hissənin, ən mühüm həyatı tələbat olan əməyə münasibətin, əməyin şəxsi və ictimai zərurət kimi başa düşülməsinin tərbiyə olunması, uşaqların çoxşaxəli yaradıcı, şəxsi və ictimai əhəmiyyətli fəaliyyətinin təşkili başa düşülür [7, s. 124]. Bu məqsədlə bir çox xarici ölkələrin təcrübəsində geniş rast gəlinən və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara təqdim olunan imkanların maksimum bərabərləşməsi, onların rehabilitasiyası və sosial inteqrasiyasının sürətləndirilməsi və effektivliyi üçün istifadə olunan «Aktiv Terapiya» (Occupational Therapy), həmçinin mütəxəssislər, müvafiq sosial dövlət

xidmətləri, uşaqların özləri, onların ailələri, yaşadıqları icmalar tərəfindən həyata keçirilən «İcma Əsaslı Reabilitasiya» və digər proqramları nümunə göstərmək olar. Ölkəmizdə də Azərbaycana Birgə Yardım Təşkilatı (UAFA – United Aid For Azerbaijan; yüksək standart və keyfiyyətli bir qurum) tərəfindən adıçəkilən proqram Azərbaycana gətirilərək, yerli şəraitə uyğunlaşdırılaraq bu proqram tətbiq edilməklə sınaqdan keçirilmişdir. Bundan əlavə, 2013-cü ilin aprelinde Azərbaycanda ilk dəfə Bakı SOS Uşaq kəndində «Qısa Müddətli Qayğı» layihəsi (QMQL) adlanan yeni layihə fəaliyyətə başlamışdır ki, layihənin yaradılmasında əsas məqsəd müxtəlif problemlərlə üzləmiş uşaqlara kömək etmək, belə uşaqları müvəqqəti yaşayış yeri və qayğı ilə təmin etməkdir.

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqi statusunun qanunvericilik səviyyəsində tənzimlənməsinin digər hüquqi institutların nizamasalma prosesindən fərqli bir neçə spesifik xüsusiyyətləri vardır ki, bu xüsusiyyətlər normativ hüquqi aktların ayrı-ayrı müddələrinin təhlili zamanı nəzərə çarpır. Həmin xarakterik cəhətlərə qısaca nəzər salsaq:

Dövlət orqanlarının (qurumlarının) qarşılıqlı fəaliyyəti – Normativ nizamasalmada diqqətəlayiq məsələlərdən biri dövlət orqanlarının (qurumlarının) qarşılıqlı əlaqələrinin zəruriliyinin, bu sahədə təşkilati-hüquqi tədbirlərin həyata keçirilməsinin həmin orqanların (qurumlarının) fəaliyyətinin birləşdirilməsi, informasiya ehtiyatlarının və sistemlərinin altsistemə inteqrasiyası, müvafiq orqanlar (qurumlar) arasında zəruri məqamlarda qarşılıqlı hüquqi yardımın təmin olunmasının daim diqqət mərkəzində saxlanılmasıdır. Bunun bariz nümunəsi kimi “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarının 1-ci hissəsinə nəzər salmaq kifayətdir. Belə ki,

sözgedən müddəaya əsasən “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun icrasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və digər aidiyyəti nazirlik və təşkilatları valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi üçün Qanunda nəzərdə tutulmuş güzəşt və imtiyazların həyata keçirilməsi ilə bağlı lazımi təşkilati tədbirlər görməlidirlər [15]. Bundan başqa, 27 fevral 2020-ci il tarixli 946 nömrəli Fərmanla təsdiq edilmiş “Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların övladlığa götürülməsi, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşaqların əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən övladlığa götürülməsi Qaydası”nın 2-ci bəndində valideyn himayəsindən məhrum olmuş və övladlığa götürülən uşaqların, habelə valideynnamizədlərin vahid uçotunun aparılmasında Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya Xidməti, Azərbaycan Respublikasının İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi, kredit bürolarının iştirakının təsbit olunması həmin uşaqların hüquqi-sosial müdafiəsinin qanuni nöqtəyi-nəzərdən təmin olunmasında dövlət qurumlarının, inzibati orqanların tutduğu mühüm yer və roldan xəbər verir, Uşaq Hüquqları Bəyannaməsinə, Uşaq Hüquqlarına dair Konvensiyaya və digər beynəlxalq hüquq normativlərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında uşaqların hüquqları və azadlıqlarının, uşaqlar barəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərinin,

onların müdafiəsi sahəsində dövlət orqanlarının, digər hüquqi və fiziki şəxslərin vəzifələrinin həyata keçirilməsində qarşılıqlı fəaliyyətin zəruriliyini əks etdirir [13].

Normativ tənzimlənmənin hərtərəfliliyi və tamlığı – Qeyd etmək vacibdir ki, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar əhalinin xüsusi diqqətə ehtiyacı olan sosial təbəqəsini əhatə etdiyindən onları müstəqil həyata hazırlamaq, onların sosial və həyat qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək, peşə seçmək üçün onlara hərtərəfli şərait yaratmaq, müstəqil həyata atıldıqdan sonra da onların sosial-hüquqi müdafiəsinin dövlətin diqqət və qayğısı ilə əhatə olunması üçün sözügedən sahədə normativ nizamasalmanın mükəmməlliyi, hərtərəfliliyi, tamlığı, əhatəliliyi, hüquqi texnikanın mütərəqqiliyi, tənzimlənmənin effektivliyi zəruri məqamlardandır. Belə ki, əhalinin bu tip qruplarının hüquqi statusunun tənzimlənməsində ortaya çıxan problemlər, kolliziya və boşluqlara yol verilməsi daha ciddi fəsadlara yol açır. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanununun 1.0.9-cu maddəsinə əsasən qanunvericilikdə boşluqlar – konkret ictimai münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik normalarının olmamasıdır və növbəti müddə ilə müəyyən edilmişdir ki, qanunun analogiyası – konkret ictimai münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik normaları olmadığına görə həmin ictimai münasibətlərə oxşar ictimai münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik normalarının tətbiq edilməsidir [8]. Lakin valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial, psixoloji, fizioloji və digər xüsusiyyətləri normal əhali qrupundan fərqlənir, əslində onların xüsusi hüquqi status nöqtəyi-nəzərindən hüquqi müdafiəsini zəruri edən amil də məhz budur. Qeyd olunan məqamda boşluğun aradan qaldırılması üçün digər ictimai münasibəti qaydaya salan normaya müraciət edilməsi hüquqi tənzimlənmənin qeyri-müəyyənliyi və effektivliyini gətirib çıxara bilər. Hətta bu ictimai münasibətlər ox-

şar olduğu halda belə, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqi vəziyyətinin spesifik xüsusiyyətlərə malik olması bir çox hallarda bu oxşarlığı “əhəmiyyətsiz” edir. Daha pis halda yalnız konkret ictimai münasibətləri deyil, həm də oxşar ictimai münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik normaları olmadığına görə həmin ictimai münasibətlərə qanunvericiliyin məğzinin, hüququn ümumi prinsiplərinin və ya hüququn konkret sahələrinə aid prinsiplərin tətbiq edilməsi daha mənfi nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bu baxımdan valideyn himayəsindən məhrum uşaqların hüquqi statusunun ayrı-ayrı aspektləri qanunvericiliklə yüksək səviyyədə tənzimlənir və bu sahədə beynəlxalq aktların müddəalarını rəhbər tutan Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericilik aktları vahid konstruktiv bir sistem olaraq, həqiqətən, təqdirəlayiqdir. Təkcə «Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında» Qanuna nəzər salsaq, 5-ci maddədə təhsil, 6-cı maddədə tibbi xidmət üzrə, 7-ci maddədə əmlak və yaşayış sahəsi, 8-ci maddədə əmək fəaliyyəti sahəsində təminatların təfsilatı ilə müəyyənləşdirilməsi, həmçinin valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların, habelə onların arasından 23 yaşınadək olan şəxslərin sosial müdafiəsi üzrə dövlət təminatının məzmununun, tədbirlərinin müəyyən edilməsi, həmin təminatın verilməsi və həyata keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlərin tənzimlənməsinin Qanunun məqsədi kimi ifadə olunması normativ nizamasalmanın tamlığına qanunverici orqanın diqqətinin göstəricisidir [14].

Normativ tənzimlənmə və hüquq normalarının realizasiyası prosesində siyasi, hüquqi, sosial, psixoloji, ictimai, mədəni və digər amillərin qarşılıqlı əlaqə fonunda nəzərdən keçirilməsi – Məlumdur ki, nizamasalma predmeti birbaşa şəxsiyyət amili ilə bağlı olan obyektlərin təşkil etdiyi hüquq normaları

qəbul olunarkən qanunverici daha diqqətli olmalıdır. Məhz valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqi statusu belə normalarla tənzimlənir. Belə ki, bu normalar təkcə hüquqlar, vəzifələr, səlahiyyətlər, qadağalar, icazələr müəyyən etmir, həmçinin xüsusi qayğıya ehtiyac duyan əhali qrupunun cəmiyyətdə fərd olaraq özünü təsdiq etməsi, sağlam sosial-fizioloji amil kimi formalaşması, möhkəm və yararlı psixologiyada yetişməsi və bütövlükdə dövlətə, cəmiyyətə və özünə faydalı şəxsiyyət modelinin qurulmasına yönəlmişdir. Odur ki, qanunvericilik prosesində və onların realizəsi zamanı valideyn himayəsindən məhrum uşaqların rəftar və davranışı, daxili psixoloji aləmi, fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərinin ön planda tutulmasına, qanunvericilik aktının qəbul olunduğu mühitdə hökm sürən sosial, ictimai, siyasi, hüquqi, mədəni, iqtisadi şəraitə diqqət yetirilməlidir [12]. Nümunə fonunda deyilənləri ümumiləşdirək: 27 fevral 2020-ci il tarixli 946 nömrəli Fərmanla təsdiq edilmiş “Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların övladlığa götürülməsi, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşaqların əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən övladlığa götürülməsi Qeydiyyatı”nın 4-cü bəndində ailənin gəlirlərinin hesablanması qaydası, 5-ci bəndində valideyn-namizədlə müsahibə keçirilməsi və onun maddi-məişət şəraitinin müayinəsi, 6-cı bəndində isə valideyn-namizədin təlimlərə cəlb edilməsinə dair müddəalar öz əksini tapmışdır [13]. Bunlar məhz hüquqi aspektlə yanaşı, iqtisadi, mənəvi, tərbiyəvi, sosial aspektləri özündə birləşdirir. Daha dəqiq desək, bu aspektlərin hər biri hüquqdan ayrılmazdır, onunla qarşılıqlı əlaqədədir. Əgər hüququn məqsədi valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşağı qanunun qoruyucu gücünün sferasına daxil etməkdirsə, iqtisadi amillər fonunda onun məqsədi həm də uşağı zəruri maliyyə ilə təmin etmək, ona layiqli həyat səviyyəsini verməkdir. Mənəvi-tərbiyəvi amillər

fonunda normativ tənzimlənmənin funksiyası isə övladlığagötürmə ilə bağlı valideyn-namizəddə özünəinam və özünüdərək səviyyəsi, övladlığa götürülən uşağın ehtiyacları barədə əsas biliklərə malik olma səviyyəsi, övladlığagötürmə ilə bağlı valideyn-namizədin motivasiyası, valideynlik bacarıqlarının inkişaf səviyyəsi, övladlığa götürülən uşağın tərbiyəsi zamanı yarana biləcək problemlərin həlli ilə bağlı qərar qəbul etmək bacarığının müəyyən edilərək uşağın mənəvi sağlam mühitdə yetişməsinin təmin edilməsidir. Bu kontekstdə qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olunması üçün hüquqla yanaşı, ictimai-sosial həyatın digər amilləri qarşılıqlı əlaqə və təhlil fonunda nəzərdən keçirilməlidir.

Hüquqi məsuliyyətin məqsədlərinin və funksiyalarının spesifikliyi – Valideynlərinin himayəsindən məhrum uşaqların hüquqi statusunun tənzimlənməsinin mühüm xüsusiyyətlərindən biri də bu sahədə yol verilə biləcək hüquqazidd əməllərə görə xüsusi funksiyalara malik sanksiyaların müəyyən edilməsidir. Belə ki, cəza cinayət törətməkdə təqsirli hesab edilən şəxsə tətbiq olunur və həmin şəxs barəsində məhrumiyyətlər yaradılmasından və ya onun hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasından ibarətdir. Digər sahələrdə cəza sosial ədalətin bərpası, məhkumun islah edilməsi və həm məhkumlar, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni cinayətlərin törədilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə tətbiq edilir. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların müdafiəsi məqsədilə qəbul olunan qanunvericilik aktlarını pozan şəxslərə verilən cəza da eyni məqsədi daşımaqla yanaşı, özünəməxsus xüsusiyyətə də malikdir: bu sanksiyalar “cəzalandırma” funksiyasından daha çox “qoruma” funksiyasını yerinə yetirir. Yəni dövlət üçün hər bir halda ön planda uşaq, onun psixologiyası dayanır və cəzanın məqsədi uşağın sağlam mənəvi mühitdə, sağlam psixologiyada yetişdirilməsini təmin etməkdir ki, cəza burada digər hüquq institutlarına nisbətən

“güclü mexanizm” rolunu oynayır. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 175-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürənin iradəsi ziddinə olaraq övladlığa götürmə faktını xidməti və ya peşə sirri kimi qorumağa borclu olan şəxs və ya digər şəxs tərəfindən tamah, qisas və ya sair alçaq niyyətlə yayma min beş yüz manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya üç yüz iyirmi saatdan dörd yüz səksən saatadək ictimai işlər və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə bir ilədək müddətə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır [1]. Göründüyü kimi, qanun bu məsələni qadağan etsə də, bəzən insanlar övladlığa götürənin iradəsinə zidd olaraq sirri yaymaqdan çəkinmirlər, bu isə övladlığa uşaq götürən ailədə ciddi problemlərə səbəb olur, ən əsası isə bütün bunlar uşağın psixologiyasına mənfi təsir göstərir. Digər bir misal olaraq həmin Məcəllənin 174-cü maddəsinə müraciət edə bilərik: Uşaqların övladlığa götürülməsi, qəyyumluğa (himayəyə) və ya himayədar ailəyə tərbiyə olunmaq üçün verilməsi ilə bağlı qanunsuz hərəkətlər tamah məqsədi ilə törədildikdə min beş yüz manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə bir ilədək müddətə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Məlumdur ki, hüquq normalarına əməl etmək vəzifəsini dərk etməyən, hüquqi tərbiyəyə malik olmayan və qanunlara hörmət ruhunda böyüməyən şəxslər övlad yetişdirərkən onlarda yüksək səviyyəli mənəvi keyfiyyətlər formalaşdırma bilməzlər, belə mühit ilk növbədə həmin uşaq üçün təhlükə mənbəyidir. »Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında» Qanunun 10-cu

maddəsi bu Qanunun tələblərinin pozulmasına görə vəzifəli şəxslər və vətəndaşların Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada müvafiq məsuliyyət daşdıqlarını qeyd edərək bu sahədə qanunçuluğu və hüquq qaydasını daha da möhkəmləndirir.

Hüquqi və əxlaqi normaların qarşılıqlılığı prinsipinin gözlənilməsi – Qeyd etmək vacibdir ki, hüquqi tənzimlənmə o zaman effektiv təsir göstərir ki, cəmiyyətdə hakim olan və insanların fəaliyyətinə ən az hüquq qədər istiqamət verən əxlaqi normalar çərçivəsində realizə edilsin. Hüquq və əxlaqın qarşılıqlı tamamlanması onların birgə potensialının gerçək hüquqi və demokratik cəmiyyət üçün vacib olan dəyərlərin təmin edilməsi, müdafiə olunması məqsədilə yığılması və toplanması, bunun nəticəsində sosial məqsədlərə çatılması prosesidir. Bu proses fonunda hüquq və əxlaqın konfliktindən söhbət gedə bilməz. Təsadüfi deyil ki, məhz valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqlarını tənzimləyən qanunvericilik normaları da məhz bu kontekstdə qurulmuşdur. “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunun “Əlverişsiz şəraitə düşmüş uşaqların müdafiəsi” adlı IV fəslinin 31-ci maddəsində qeyd edilir ki, müdafiə üsulu müəyyən edilərkən uşağın etnik mənşəyi, dini və mədəni mənsubiyyəti, dili, tərbiyəsinin varisliyi nəzərə alınmalıdır [12]. Qeyd edilən institutlar geniş mənada insan fərdinin əxlaqi xüsusiyyətlərinin təzahürünü təşkil edir. Bu və bu kimi mütərəqqi normalar vasitəsilə valideyn himayəsindən məhrum uşaqların hüquqlarının normativ-əxlaqi təminat mexanizmləri spesifik əxlaqi mexanizmləri möhkəmləndirir, uşaqların şərəf və ləyaqətinin müdafiəsi, onlara hörmətsizliyin yolverilməzliyi isə müxtəlif normativ hüquqi aktlarda təsbit olunmaqla bu möhkəmlənmə daha da artırılır. Valideyn himayəsindən məhrum uşaqların hüquqi statusunun əsaslı prinsip və normalarla elan edilməsi və təmin olunmasının hüquqi üsulları əxlaq nor-

malarını tamamlayır. Ən mühüm dəyərlər həm əxlaq, həm də hüquqi sistem mənasını ifadə edən digər normalarda bir növ «ikiqat möhkəmlənmə» qazanır.

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqi vəziyyətinin normativ əsaslarına nəzər saldıqda maraqlı bir nüans nəzərə çarpır. Normativ tənzimlənmə 2 tamamilə zidd prinsipin inteqrasiyasından formalaşdırılır, lakin bu ziddlik qanunvericilik səviyyəsində o qədər mükəmməl uyğunlaşdırılmışdır ki, əks aspektlər qismində deyil, qanunvericinin tək məqsədə xidmət edən iki hüquqi yanaşma tərzinin uyumu və ahəngdarlığı fonunda vahidlik təşkil edir:

Belə ki, qanunverici orqan sözügedən sahədə bir tərəfdən kifayət qədər sərt, həmçinin tələbkar mövqe nümayiş etdirir ki, bu da həssas təbəqənin qanun pozuntularından və bunun nəticəsində məruz qala biləcəkləri fiziki, mənəvi, maddi zərərlərdən mühafizəsinə yönəlmişdir. Sadəcə övladlığa götürmənin kifayət qədər mürəkkəb hüquqi mexanizmi, bu mexanizmin övladlığa götürmə proseduru başa çatdıqdan sonrakı mərhələni də əhatə etməsi (Ailə Məcəlləsi: maddə 143-1. Uşaq himayədar ailəyə verildikdən sonra monitoring), uşağın sonrakı taleyinə mütəmadi nəzarət, gələcəkdə yaranacaq münasibətlərin “öngörücülük”lə qanun tərəfindən diqqətə alınaraq nizama salınmaqla xoşagəlməz halların qarşısının alınması (Ailə Məcəlləsi: maddə 145.9. Himayədar ailələr üçün himayəyə verilmiş uşaqların sayı 3-dən artıq olmamalıdır) kimi nümunələrə nəzər salmaq kifayətdir ki, bu nöqtəyi-nəzərdən qanunvericiliyin sərt mövqeyi aydın olsun.

Digər bir kontekstdən isə valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların valideyn qayğısı ilə əhatə olunmuş uşaqlarla eyniləşdirilməsi, onların himayədarları, qəyyumları, övladlığa götürənlərinin də bioloji valideynlərlə hüquqi nöqtəyi-nəzərdən bərabərləşdirilməsi, qeyd olunan subyektlər üçün əlavə güzəşt və imtiyazla-

rın nəzərdə tutularaq müsbət diskriminasiyaya nail olunması qanunvericinin nisbətən yumşaq və humanist mövqeyini ehtiva edir. Məsələn, “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun 16.1-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürənlərin doğma valideynlərlə, övladlığa götürülənlərin isə doğma uşaqlarla bir səviyyədə əmək pensiyası hüququ vardır. Eyni zamanda Qanunun 16.2-ci maddəsi ailə başçısını itirməyə görə əmək pensiyası hüququ olan bu Qanunun 14.1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxslərin övladlığa götürüldükdə də bu hüququ saxlamalarını müəyyən etmişdir [9, s. 113].

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial və hüquqi statusunun effektiv və düzgün tənzimlənməsi təkcə qanunverici və icra hakimiyyəti orqanlarının deyil, həmçinin məhkəmələrin də diqqət mərkəzindədir. Bu nöqtəyi-nəzərdən ölkəmizdə mühüm təsisat olan Konstitusiyaya Məhkəməsinin rolunun qiymətləndirilməsi vacibdir. Bu qəbildən Cavidan Qafarovun şikayəti üzrə “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun bəzi müddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” **25 yanvar 2017-ci il tarixli Qərar mütərəqqi akt hesab oluna bilər. Belə ki, qərar**da “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsinin 12-ci abzasındakı anlayışa 18 yaşına çatdıqdan sonra valideyn dəstəyindən məhrum olmuş və dövlət ali təhsil müəssisələrində əyani formada təhsil alan şəxslərin aid edilməməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsi ilə uyğunsuzluq təşkil etdiyindən, həmin norma-nın bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqeyə uyğunlaşdırılma-

sı Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə tövsiyə edilmiş, bununla da xüsusi qrup təşkil edən uşaqların hüquqi müdafiəsinə dair qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi zərurətinə diqqət yetirilmişdir [3].

Qeyd olunanlara əsaslanaraq, valideyn himayəsindən məhrum olmağın uşaqlarda psixososial inkişaf üçün ciddi bir risk faktoru olduğu, bu tip uşaqlara psixoloji dəstəyin mütəmadi olaraq təmin edilməsi, onların hüquqi statusunun düzgün tənzimlənməsi, effektiv hüquqi müdafiə və normativ mühafizə mexanizmlərinin qurulması və qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyət qollarının hər üçünün nümayəndələrinin bu sahədə görəcəyi tədbirlərin önəmli olduğu vurğulana bilər [10 s. 168].

Nəticə

Beləliklə, dövlət valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların tərbiyəsinin, onların sosiallaşması vasitələrinin, hüquqi statuslarının tənzimlənməsinin mütərəqqi hüquq normaları ilə nizama salınmasını təmin etməli, valideyn qayğısından məhrum olmuş uşaqların hüquq və qanunun müdafiəvi təsir dairəsinə düşməsi üçün normativ əsaslar işləməlidir. Bununla da konstitusion məqsəd və vəzifələr, ən təməl insan hüquq və azadlıqları effektiv realizə olunar, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar fonunda ümumiyyətlə insan və vətəndaş haqları təmin olunmuş olar. Bunun üçün də təbiidir ki, effektiv və işlək hüquq normalarına ehtiyac vardır. Sözügedən məsələ isə güclü qanunvericilik fəaliyyəti zəminində, parlament tərəfindən qəbul olunan normativ hüquqi aktların icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən real işləkliyinin və qüvvəsinin təmini, məhkəmə hakimiyyəti tərəfindən isə ədalətli müdafiə və obyektiv araşdırma sisteminin qurulması ilə reallaşa bilər. Odur ki, qanunvericilik aktlarının mütəmadi təkmilləşdirilməsinə, müxtəlif dövlət və qeyri-dövlət qurumları üçün tədbirlər planı, proqramlar, normativlər işlənilib hazırlanmasına,

məhkəmə hakimiyyəti sahəsində vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması zəruridir. Qeyd olunanları ümumiləşdirərək, müvafiq sahədə hüquqi tənzimlənmənin təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı təkliflər verilə bilər:

1. Xarici vətəndaşların Azərbaycan vətəndaşı olan uşaqları övladlığa götürməsi məsələsinə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi nəzarət edir. Lakin bu məsələnin uşaqların təhlükəsizliyi baxımından xüsusilə diqqətəlayiq olduğunu düşünərək nəzarətin gücləndirilməsi, digər dövlət və qeyri-dövlət orqanlarının prosedura cəlb edilməsi, müvafiq sahədə müasir dövrün tələblərinə uyğun qanunvericilik aktlarının qəbul olunmasına diqqət yetirilməsi məqsədəuyğundur;

2. Övladlığagötürmə ilə bağlı valideyn namizədlərə qarşı qoyulan tələblər – evliliyin minimum və maksimum müddətləri, uşaqlarla valideyn arasında mümkün yaş fərqi və digər amillər nəzərə alınmalı, qanunvericilik səviyyəsində təsbit olunmalıdır. Sözsüz ki, bu cür nüansların nəzərə alınması uşağın, nəticədə bir vətəndaşın və ən əsası insan fərdinin qorunmasına yönəldiyindən yalnız müsbət nəticələr verəcəkdir. Bundan başqa, statistikaya əsasən əlilliyi, ya nisbətən böyük uşaqların, o cümlədən, bacı-qardaş, iki qardaş, iki bacının övladlığa götürülməsi az-az hallarda rast gəlinir. Bu cür uşaqların övladlığa götürülməsi zamanı daha da çox xüsusi güzəştlərin nəzərdə tutulması (əlavə təqaüd, birdəfəlik ödəniş və s.) stimullaşdırıcı amil olardı;

3. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların hüquqi müdafiəsi sahəsində ictimaiyyətin məlumatlandırılması işində vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin və medianın imkanlarından daha geniş istifadə edilməsi, bu sahədə təşəbbüskarlığı ilə seçilən qeyri-hökumət təşkilatlarının dövlət tərəfindən dəstəklənməsi, maarifləndirmə işinin gücləndirilməsi məqsədilə yayımlar, proqramlar, seminarlar, təlimlər, debat-

lar və s. təşkil olunmalıdır. Xüsusilə bölgələrdə bu xidmətlərin səyyar formada həyata keçirilməsi olduqca maraqlı və səmərəli olardı;

4. Qabaqcıl xarici ekspertlərlə, bir sıra beynəlxalq təşkilatlarla intensiv məsləhətləşmələr aparılmalı, beynəlxalq təcrübənin araşdırılmasında və tətbiq edilməsi gücləndirilməli, əməkdaşlıq çərçivəsində övladlığagötürmə sahəsində prosesin təkmilləşdirilməsi və bu prosesdə şəffaflıq

və çevikliyin təmin edilməsi, stimullaşdırıcı mexanizmlərə dair təkliflərin hazırlanması və s. ilə bağlı beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsinə daha da diqqət yetirilməlidir. Eləcə də valideyn himayəsindən məhrum uşaqların hüquqi statusunun tənzimlənməsi sahəsində qabaqcıl beynəlxalq təcrübə və yerli reallıqlar əsasında yeni idarəetmə modeli hazırlanmalı və daim nəzarətdə saxlanılmalıdır.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi // 30 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilmişdir: [Elektron resurs]/URL: <https://www.e-qanun.az/framework/46947>
2. Azərbaycanın statistik göstəriciləri - 2014/ Azərb. Resp. Dövlət Statistika Komitəsi; [məcmuənin ümumi rəhb. H. Bağirov; məc. haz. üçün məsul şəxs M. Əmirova ; tərc. G. Xəlilova]. – Bakı: Səda, – 2014. – 809 c.
3. Cavidan Qafarovun şikayəti üzrə “Valideynlərini itirmiş və valideynhimayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun bəzi müddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun Qərarı // 25 yanvar 2017-ci ildə qəbul edilmişdir: [Elektron resurs]/URL: <https://constcourt.gov.az/az/decision/357>
4. Dəmirçiyeva, M. Azərbaycan Respublikasının Ailə hüququ. Dərslük. – Bakı: Zərdabi, – 2020. – 551 s.
5. Əliyev B. Şəxsiyyətə yeni baxış nəzəriyyəsi. – Bakı: 2008, – 240 s.
6. Əliyev Ə. İnsan hüquqları. – Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, – 2014. – 507 s.
7. Nəcəfova N. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar problemi sosial iş kontekstində// Bakı Dövlət Universitetinin xəbərləri, – 2015, № 1. – 125 s.
8. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanunu // 21 dekabr 2010-cu ildə qəbul edilmişdir, № 21-IVKQ (14 iyul 2023-cü il tarixdə olan dəyişikliklər): [Elektron resurs]/URL:<https://www.e-qanun.az/framework/21300>
9. Orucov E. Ailə qanunvericiliyi və onun tətbiqi. – Bakı: Çinar-Çap, – 2004. – 220 s.
10. Osmanlı N., Məmmədov M., Babayev A. Uşaqların psixi sağlamlıqlarının dəyərləndirilməsi: valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar. Azərbaycan məktəbi: 2019, № 2, 69 s.
11. Talıbov Y., Ağayev Ə., Eminov A., İsayev İ. Pedaqogika. Tədris vəsaiti. – Bakı, 2003, – 141 s.
12. “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu //19 may 1998-ci ildə qəbul edilmişdir, № 499-IQ (17 fevral 2023-cü il tarixdə olan dəyişikliklər): [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/3292>
13. “Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların övladlığa götürülməsi, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşaqların əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən övladlığa götürülməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı // 27 fevral 2020-ci ildə qəbul edilmişdir, № 946 (18 iyul 2023-cü il tarixdə olan dəyişikliklər): [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/44673>
14. “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu. Bakı şəhəri, 22 iyun 1999-cu il, № 693-IQ: [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/3859>
15. “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı // 7 noyabr 2001-ci ildə qəbul edilmişdir, № 179 (30 yanvar 2024-cü il tarixdə olan dəyişikliklər): [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/2513>
16. Vəliyev İ. Ailə hüququ. Dərslük. – Bakı, 2023, – 388 s.

Мирталибова Ройя Мирталех гызы

**ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРАВОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ ДЕТЕЙ,
ОСТАВШИХСЯ БЕЗ ПОПЕЧЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ**

РЕЗЮМЕ

Обеспечение достойного уровня жизни каждого гражданина является важнейшей конституционной задачей, стоящей перед Азербайджанским государством. В достижении этой цели большую роль играют слои населения, нуждающиеся в социальной заботе и особом правовом регулировании, необходимой частью которых являются дети в силу физических, психологических, биологических и других факторов. Государство регулирует правовое положение детей, особенно наиболее уязвимых групп среди них, действующими правовыми нормами, составляет индивидуальный план развития каждого ребенка, устанавливает нормы роста детей, лишенных родительской опеки, в семейной среде. Если ребенок не может быть воссоединен со своей семьей или семейным окружением, возможные формы ухода изучаются и определяются соответствующими государственными органами. Таким образом, регулирование правового положения детей, нуждающихся в особом уходе, в том числе детей, оставшихся без попечения родителей, эффективными и функциональными правовыми нормами, государственным законодательством, обеспечением реализации этих норм, обеспечением должностных лиц в лице соответствующих органов и учреждений надлежащим образом исполнять свои полномочия в соответствующей сфере, подготовка различных программ и проектов, направленных на достижение улучшенных результатов в указанной сфере, а также осуществление исполнительных, охранной и защитной функций государства от правонарушений является задачей судебной филиала, и направлена на построение образовательной модели семьи и общества для детей, отвечающей требованиям международных норм в этой области. В статье затронуты функциональное значение и роль всех 3-х ветвей государственной власти в нормативном регулировании правового положения детей, лишенных родительской опеки, освещены различные аспекты такого регулирования.

Mirtalibova Roya Mirtaleh

**CHARACTERISTICS OF REGULATING LEGAL STATUS
OF CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE**

SUMMARY

Ensuring a decent standard of living for every citizen is the most important constitutional goal facing the state of Azerbaijan. An important place in the achievement of this goal is occupied by the layers of the population that need social care and specific legal regulation, and children make up a necessary part of such layers due to physical, psychological, biological and other factors. The state regulates the legal status of children, especially the most vulnerable groups among them, with effective legal norms, prepares an individual development plan for each child, and establishes norms for the growth of children deprived of parental care in a family environment. If the child cannot be reunited with his or her family or family environment, possible forms of care are investigated and determined by the relevant government agencies.

Thus, regulating the legal status of children in need of special care, including children deprived of parental care, with effective and functional legal norms, state legislation, ensuring the implementation of these norms, and ensuring that officials in the form of relevant bodies and institutions properly perform their powers in the relevant field, the preparation of various programs and projects aimed at achieving improved results in the mentioned field, and the implementation of the executive, protection and defense functions of the state against violations of law is the task of the judicial branch, and it is aimed at building an educational family and society model for children that meets the requirements of international norms in this field. The article dwells on the functional importance and role of all 3 branches of state power in the normative regulation of the legal status of children deprived of parental care and various aspects of such regulation.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 02.02.2024

Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 03.02.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 05.02.2024